

כאן זה לא פולין, אז יש"ע זה לא כאן

פוליטיקה של השוואות והצגת העצמי בשיח המחאה

מילות מפתח: פוליטיקה של השוואות, מחאת 2023, השוואה סימבולית, פולין והונגריה

תקציר

השוואות המצב בישראל לפולין ולהונגריה הפכה לאחד המרכיבים הבולטים בשיח של המחאה נגד הרפורמה המשפטית. שיח השוואתי זה נעשה נפוץ ופרדיגמטי במסגרת המחאה; כך למשל, הסיסמה "יריב לוי, כאן זה לא פולין", הפכה לסלוגן מוביל. בחברה הידועה בנטייתה להניח כי היא ייחודית, מה מסביר את המקום הרחב שתפסו אנלוגיות למדינות אחרות בשיח המחאה? אילו פונקציות ממלאות האנלוגיות הללו בדמיון הפוליטי? לטענתנו, ניתוח בחירת מושאי ההשוואה ואופניה מאפשר הבנה של תפיסת המצב בקרב מובילי המחאה, כמו גם של המאויים, החרדות, ונקודות העיורון שמאחוריה. בכך תורם ניתוח ההשוואה להסבר המחאה בישראל של 2023, מהתופעות החברתיות-פוליטיות החשובות של דורנו. המאמר מתבסס על הגישה המחקרית המתמקדת ב"פוליטיקה של השוואות", שלפיה השאלה "מי משווה, את מה ולמה" יכולה להוות מפתח יעיל לזיהוי ולהבנה של הלכי רוח חברתיים, תרבותיים ופוליטיים. באמצעות ההשוואה הסימבולית

* המחברים מודים לעורכות כתב העת ולשופטות האנונימיות על הצעות מועילות לשיפור כתב היד המקורי, וליובל שמש הרץ על עזרתה הרבה ביצירת מאגר הנתונים. המחקר נתמך על-ידי מענק 3111/21 של הקרן הישראלית למדע.

לפולין ולהונגריה, מצאנו שהמוחים מזהים את המגמות האנטי־דמוקרטיות כאיום חדש וחיצוני, שמתרחש בהשראת מדינות זרות, וכך מתאפשרת התעלמות מהתפתחויות עומק ארוכות שנים בישראל עצמה. לטענתנו, המקום המרכזי שנתן שיח המחאה להשוואה לפולין ולהונגריה מהווה הסטת מבט המכחישה את ליקויי המשטר הישראלי ומצמצמת את דרישות המחאה לחזרה ל"עידן זהב" מוקדם, תוך התעלמות מכך שעבור לא־יהודים החיים תחתיו, משטר זה לא היה דמוקרטי מעולם. ניתוח הבחירה להתבונן במראה מסוימת ולא אחרת הוא, אם כן, דרך יעילה ללמוד על זהות המתבוננים, מה מניע אותם וממה הם בוחרים להתעלם.

אחד המוטיבים הבולטים בשיח המחאה נגד תוכנית החקיקה של הממשלה הנוכחית הוא השוואת המצב הקיים או העתידי בישראל לזה שבמדינות אחרות, במיוחד פולין והונגריה. מימיה הראשונים של המחאה הפכה האנלוגיה לפולין והונגריה נפוצה מאוד ובולטת, בסיסמאות ובשלוטים, במאמרי דעה ובראיונות, בניתוחים ובטוקבקים, ואומצה בידי מטה המחאה ובידי פוליטיקאים מרכזיים. כך לדוגמה, יו"ר האופוזיציה לפיד אמר: "ישראל לא תהפוך להונגריה ולא לפולין. זה לא ילך"¹, אהוד ברק קבע "מה שנתניהו מוביל עבד בפולין ובהונגריה"², ראשי מטה המחאה הזהירו לאחר מעבר חוק ביטול עילת הסבירות: "הממשלה התניעה היום את המהלך לחקיקה בשיטת הסלמי, אשר בסיומו ישראל תהיה דיקטטורה דה פקטו, בדיוק כמו פולין והונגריה"³.

הסיסמה "יריב לוי, כאן זה לא פולין", במקצב המוכר של "העם דורש צדק חברתי" (שכשלעצמה התבססה על הקריאה מכיכר תחריר *ماظنلا طاقسل دير ببعشلا* – "העם רוצה להפיל את המשטר"), הפכה לאחת הנפוצות ביותר בהפגנות, כשלעיתים היא מלווה בסיסמה המקבילה – באותו מקצב – "ביבי, שרה, פה זה לא הונגריה". כך תיארה כותרת טיפוסית ב־ynet: "רבבות מפגינים ברחבי הארץ נגד המהפכה המשפטית: 'יריב לוי – פה זה לא פולין'"⁴; ומקור אחר תיאר: "מגאפונים בליווי מעגלי מתופפים זימרו בחריזה פשטנית, 'ביבי, שרה, פה זה לא הונגריה' ו'יריב לוי, פה זה לא פולין'"⁵. סיסמאות על

1 <https://www.ynet.co.il/news/article/h1d0ve2c3>

2 עדי חשמונאי, "אהוד ברק: על המחאה להתגבר ולעבור למרי אזרחי", **הארץ**, 10 ביוני 2023.

3 <https://www.ynet.co.il/news/article/hkiawjnhq>

4 <https://www.ynet.co.il/news/article/bkxqa2v0o>

5 <https://www.zman.co.il/372555/popup/>

פולין והונגריה תוארו בכתבות על הפגנות בחיפה,⁶ בקיסריה,⁷ בבאר שבע,⁸ במודיעין⁹ ובתל אביב.¹⁰ אמנון לורד דיווח ב**ישראל היום** מהפגנה בירושלים כי "הסיסמה הכי קליטה: 'יריב לזין, כאן זה לא פולין'".¹¹ לכך התלווה גם הדימוי הוויזואלי, המשווה בין נתניהו למנהיג הונגריה ויקטור אורבן, בדמות ה"אורביבי".

באופן שהפך לפרדיגמטי, ולעיתים כמעט אובססיבי, נושאים רבים שעל סדר היום של הממשלה אופיינו בידי המתנגדים להם כמשקפים "מודל" הונגרי-פולני; כך נעשה, לדוגמה, לא רק ביחס לפגיעה המתוכננת בעצמאות ובסמכות של הרשות השופטת, אלא גם ביחס להצעות לרפורמה בשוק התקשורת: למשל, מועצת העיתונות קבעה כי מימוש תזכיר הצעת החוק "יציב את ישראל בשורה אחת עם מדינות כמו פולין והונגריה, שהיו אף הן פעם מדינות דמוקרטיות במונחים המקובלים",¹² בעוד התנועה לאיכות השלטון טענה כי: "קשה להתעלם מקווי הדמיון בין תזכיר החוק המוצע לבין הרפורמה בתקשורת בהונגריה מאז עלייתו של אורבן לשלטון".¹³ גם אזהרות לגבי השלכות הרפורמה על הכלכלה הישראלית נעזרו בהשוואה לפולין ולהונגריה, למשל על-ידי נגידי בנק ישראל לשעבר קרנית פלוג ויעקב פרנקל, במסמך אזהרה שפרסמו מאות כלכלנים ישראלים ובדיווחים על טלטלה בכלכלה המקומית בעקבות כוונת החקיקה של הממשלה.¹⁴ סיכמה זאת היטב סדרת סרטונים בשם "ישראל מחקה את הונגריה", של ארגון המחאה "תקווה", שפירטה

6 <https://www.karmel.co.il/%D7%97%D7%91%D7%A8%D7%94/%D7%9E%D7%90%D7%95%D7%AA-%D7%90%D7%9C%D7%A4%D7%99-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%9D-%D7%9E%D7%95%D7%97%D7%99%D7%9D-%D7%A0%D7%92%D7%93-%D7%94%D7%A8%D7%A4%D7%95%D7%A8%D7%9E%D7%94-%D7%94%D7%9E%D7%A9%D7%A4%D7%98%D7%99%D7%AA>

7 https://www.mako.co.il/news-politics/2023_q2/Article-81262de6d65a881026.htm

8 <https://www.israelhayom.co.il/magazine/hashavua/article/14384256>

9 <https://www.ynet.co.il/news/article/sjit0fpjn>

10 <https://news.walla.co.il/item/3576777>

11 <https://www.israelhayom.co.il/magazine/hashavua/article/13704650>

12 <https://www.the7eye.org.il/495464>

13 <https://www.the7eye.org.il/495546>

14 <https://www.ynet.co.il/economy/article/sydcvb9io;> <https://www.ynet.co.il/economy/article/ry9nwtj5> 3.2.23 ראו גם גד ליאור <https://www.ynet.co.il/economy/article/hkfgxono> ואדריאן פילוט, **כלכליסט**, 16.2.23. <https://www.ynet.co.il/economy/article/ry0ij0s6o>

את הקשרים בין שלטון נתניהו לזה של אורבן, בטענה כי "הם עובדים ביחד על אותם קמפינים ואותם מסרים. עכשיו הם הגיעו אלינו".¹⁵

על-פי ממצאי המחקר שלנו, בין נובמבר 2022 לאפריל 2023 עלתה ההשוואה של ישראל להונגריה ולפולין על השוואות למדינות אחרות, והוזכרה באמצעי התקשורת המרכזיים שבדקנו 75 ו-64 פעמים (בהתאמה).¹⁶ באופן כללי, ההשוואה למדינה אחרת נעשתה בעיקר בידי מתנגדי הרפורמה (61% מהאזכורים של השוואה בין ישראל למדינה או למדינות אחרות). ההשוואה נעשתה לרוב למטרות אזהרה (35.6% מהאזכורים) או הסבר של המצב בישראל (21.6%). תומכי הצעות החקיקה השתמשו לעיתים בהשוואות להצדקת עמדתם, אולם עשו זאת הרבה פחות מאשר המתנגדים (16%). 23% מההשוואות נעשו בידי מי שלא הביעו דעה לגבי החקיקה.

בחברה הידועה בנטייתה להניח כי היא ייחודית, מה מסביר את המקום הרחב שתפסו אנלוגיות למדינות אחרות בשיח המחאה וההתנגדות לתוכניות הממשלה? מה המוטיבציה לכך, ואילו פונקציות ממלאות האנלוגיות הללו בדמיון הפוליטי? ומדוע דווקא הונגריה – שעד כה זכתה למקום שולי בתודעה הפוליטית הישראלית, ופולין – המזוהה עד כה כמעט רק עם השוואה ועם מאבקים על זיכרונה – זכו למקום כה בולט? מה ניתן ללמוד על המשווים – אנשי המחאה או "המחנה הליברלי" – מהבחירה הזו, ומהן ההשלכותיה?

במאמר זה אנו מבקשים לדון בשאלות אלו בהקשר רחב יותר של ניתוח שיח המחאה נגד תוכנית החקיקה של הקואליציה הנוכחית. עם פרוץ המחאה – שרבים מתייחסים אליה כגדולה בתולדות המדינה – החלו לעלות שאלות לגביה: כיצד יש להמשיג, להבין, ולהסביר

¹⁵ <https://www.youtube.com/playlist?list=PLyfPgwiK97mJmm2UWojhw35hkiNAoMEU2> "תקווה" היא ארגון הפעיל במחאה נגד הרפורמה המשפטית, להבדיל מארגון הימין "קרן תקווה ישראל" שהוא שלוחה של עמותת הימין האמריקאית "קרן תקווה", והמנכ"ל שלו נפגש עם ויקטור אורבן כדי להזים את טענות המוחים בדבר הסכנה שטומנת הרפורמה בדומה לזו שהתרחשה בהונגריה (הארץ, 20.1.23).

¹⁶ כלי התקשורת שנבדקו הם אתרי האינטרנט של שלושת העיתונים המרכזיים בישראל (Schejter & Yemini, 2015): **הארץ**, הליברלי-שמאלי, מקור ראשון, הימני-פופוליסטי, ו-ynet, הטבלואיד שמביע עמדות מרכז. בסך הכול פורסמו 262 כתבות שכללו השוואה למדינות אחרות. למעט ארצות הברית, שמוזכרת 96 פעמים בהקשרים שאינם דווקא השוואה ואינה מוזכרת בשיח המחאה, הונגריה ופולין הוזכרו בהפרש ניכר יותר ממדינות אחרות – בהשוואה לתורכיה (48 אזכורים), לרוסיה (43) ולאירן (25).

את המחאה? כיצד לאפיין את המשבר שעורר אותה? מיהן הקבוצות המוחות, ומהן תביעותיהן? מהם המקורות – והתוצאות האפשריות – של המחאה? (קמפ, שיף וקפלן, 2023). על רקע העימותים החריפים (בהשוואה למחאות דומות קודמות של יהודים-ישראלים) עם המשטרה ועם פעילי ימין – בכללם מספר גדול של עצורים ופצועים, נכונות לסרב לדרישות שוטרים (לדוגמה בחסימות כבישים), והפסקת התנדבות לשירות מילואים – עלתה במיוחד השאלה אם מדובר במחאה רדיקלית – כלומר כזו המבקשת לערער על עיקרי הסדר החברתי הקיים – או במחאה של ה"מרכז", המבקש לשמר את המצב שהתקיים עד לבחירות האחרונות. במחקר זה אנו מבקשים לתרום לדיונים אלו דרך העיסוק בהשוואות כחלון להבנת תפיסת המצב והחזון של המחאה.

על אף שנעשה שימוש מגוון באנלוגיות בחודשי המחאה, וניתנו להן משמעויות משתנות, המחקר שערכנו מעלה טענה כללית הנובעת מהן: המהלך של הקואליציה הוא חיקוי או שאילה של מהלכים דומים שנעשו בפולין ובהונגריה; במרכזו צמצום האוטונומיה של מערכת המשפט, המהווה שלב ראשון במהלך שבסופו עלולה להיעלם הדמוקרטיה בישראל, כפי שקרה בפולין ובהונגריה; אך לצד הדמיון הקיים בין מנהיגי הקואליציה למנהיגי פולין והונגריה (להלן "אורביבי"), העם בישראל איתן ונחוש יותר מהעם במדינות אלו, ולכן תוכנית הקואליציה תיכשל (להלן "יריב לוי", כאן זה לא פולין). לדעתנו, טענה זו – על מופעה השונים – משקפת ומעצבת את דמות המחאה ואת הדימוי העצמי של המוחים, ומאפשרת לחשוף רבים ממאפייניה. האנלוגיה לפולין ולהונגריה הפכה לצורה של "מסגור" (Benford & Snow, 2000): פרשנות של אירועים בתוך מסגרת על המפשטת ומארגנת אותם לכלל משמעות מסוימת כדי לגייס ולעודד תנועות מחאה. באופן ספציפי יותר, האנלוגיה הזו משמשת כ"מסגרת מאבחנת" (Diagnostic Framing) (Snow & Benford, 1988), שמטרתה להגדיר ולאפיין את הבעיה שתנועת המחאה פועלת נגדה.

כפי שנראה ביתר פירוט בהמשך, הבחירה להשוות את ישראל לפולין ולהונגריה, המקום הנרחב שניתן להשוואה, והלקחים העולים ממנה, מובילים (או עומדים בזיקה) לתפיסה של זיהוי המשבר הפוליטי כמשהו שמקורו חיצוני יותר – אימוץ תוכנית או "פרוטוקול" שיושם במדינות אלו – מאשר תוצאה של זרמי עומק היסטוריים בחברה הישראלית; כסכנה שרובה פוטנציאלי ועתיד, ולא בהווה; כמשבר חדש ("שלב ראשון") ומהפכני, ולא כהתפתחות אבולוציונית ארוכת שנים; כהשתלטות עוינת פתאומית על ישראל "האמיתית" ולא כביטוי שלה; כאיום על המעמד הבינוני-גבוה והמשכיל, על להטב"קים

ועל זכויות נשים, ולא על אחרים כגון אנשים החיים בעוני, פלסטינים או מבקשי מקלט;¹⁷ וכהתרחשות שעיקרה בתחומי מערכת המשפט שבתוך קו הירוק, ולא במנהל האזרחי-צבאי שבגבעות הגדה המערבית. האנלוגיה לפולין/הונגריה והזיהוי של "מודל" הונגרי/פולני ביסוד תוכניות הממשלה הם כלי משמעותי – וביטוי מובהק – של לגיטימציה לסדר החברתי שהתקיים בישראל עד נובמבר 2022, ונורמליזציה למוסדות ולפרקטיקות האנטי-דמוקרטייות שהתקיימו גם בעבר כלפי פלסטינים תחת שלטון ישראל. האנלוגיה ממקמת את ישראל כבת-השוואה למדינות האיחוד האירופי, ומאיינת את הכיבוש; מאפיינת את הסכנה הנשקפת לישראל כ"הידרדרות" למצבן של פולין והונגריה, תוך התעלמות מכך שמזוויות רבות מצבם של החיים בהן טוב בהרבה ממצבם של אלו החיים תחת שלטון ישראלי.

המשך המאמר מורכב מהחלקים הבאים: אחרי פירוט קצר של מתודולוגיית המחקר יבוא רקע תיאורטי על פוליטיקה של השוואות ככלי אנליטי לניתוח תנועות חברתיות ושיח ציבורי. אחריו אנו מסבירים כיצד השימוש בפוליטיקה של השוואות מספק זווית הסתכלות חשובה למקרה הישראלי, משום שהשוואת (והנגדת) ישראל לעולם משקפת מתחים ועימותים בתוך החברה, מאפשרת לבחון כיצד היא מדמינת את עצמה, וכן מבטאת הנחות יסוד בתרבות הפוליטית המקומית. אחרי הנחת הרקע התיאורטי וההיסטורי אנו מציגים את ממצאי המחקר ומנתחים את הצגת העצמי של המחאה על סמך ההשוואה להונגריה ולפולין, ולאחר מכן אנו דנים בתפקידי ההשוואה למדינות אלה בהמשגת המשבר.

מבחינה מתודולוגית שילבנו מקורות שונים ושיטות מחקר איכותניות וכמותניות. יצרנו מאגר של כלל ההשוואות של ישראל למדינות אחרות שהופיעו בשלושה כלי תקשורת כתובה ואלקטרונית מרכזיים, בין פרסום תוצאות הבחירות בנובמבר 2022 לאפריל 2023.¹⁸ המאגר נוצר תחילה באמצעות מחקר פיילוט שנועד לאתר נושאים ומושגים חוזרים ורלוונטיים, ולאחר מכן בעזרת אלגוריתם שאיתר את כל הפרסומים שכללו השוואות של המשבר בישראל למצב במדינות אחרות בתקופת המחקר. מיפינו את המאגר לפי ממדים שונים, כגון תדירות ההשוואה למדינות שונות, תפקיד ההשוואה בכל מופע,

17 גם בפולין ובהונגריה ישנה השפעה חריפה על זכויותיהם ומצבם של פליטים ושל מבקשי מקלט, אולם המחאה בישראל לא הציפה נושאים אלו, כפי שנפרט בהמשך.

18 נוסף לסקירה השיטתית של פרסומים במקור ראשון, ב-ynet ובהארץ, שהוזכרה לעיל, כללנו במאגר גם אזכורים רלוונטיים ממקורות דיגיטליים נוספים, כגון אתר "שיחה מקומית" וחדשות 13.

זהות המשווים (תומכי הרפורמה או מתנגדיה, או מי שאינם נוקטים דעה לגביה) ועוד. נוסף לכך ביצענו ניתוח תוכן של המסרים של מטה המאבק ופעילים מרכזיים בו שנגעו להשוואה למדינות אחרות, כפי שפורסמו בקבוצות הוואטסאפ, בווינירים ובסרטונים, בתמונות ובטקסטים, וכן בשלטים ובנאומים בהפגנות המרכזיות. לאחר שהתקבלה התמונה הכללית מהסקר הכמותי, הרחבנו בניתוח התוכן שלנו את היקף המקורות לכלי תקשורת נוספים לאלה שהופיעו במדגם הכמותי, הארכנו את תקופת המחקר (עד יולי 2023), וכללנו כאמור חומרים שפורסמו לא רק בתקשורת אלא גם בערוצי המחאה.

חשוב לציין כי הניתוח אינו מתמקד בבחינת התוקף של ההשוואה – קיים שוני רב בין ישראל להונגריה ולפולין מבחינות רבות, ודמיון מבחינות אחרות – אלא בסימבוליות שלה, המשקפת בעיקר את מאוויי המשווים ואת תפיסת העצמי שלהם. כמו כן, מטרתנו אינה לבקר את המחאה על השימוש בהשוואות הללו, אלא לנסות ולהבין את ההשלכות של שימוש זה, ובין היתר את "נקודות העיוורון" שהוא כולל. מלבד זאת, הניתוח אינו מתיימר לכלול כל מסר וכל קבוצה שהשתתפו במחאה, והוא משקף בעיקרו את השיח שעיצבו ראשי מטה המחאה "חופשי בארצנו"¹⁹ והזרם המרכזי המזוהה איתו.²⁰

רקע תיאורטי: פוליטיקה של השוואות

השוואות בין מדינות וחברות הן כלי בולט של מדעי החברה, אולם לעיתים ניתן להתייחס אליהן גם כמושא למחקר. הגישה של "פוליטיקה של השוואות" (Stoler, 2001) בוחנת את המוטיבציות, הפונקציות וההשלכות הפוליטיות של השוואות הנערכות בשיח הציבורי, ומניחה שהשאלה "מי משווה מה עם מה ולמה" (Mignolo, 2013) יכולה להוות מפתח יעיל לזיהוי ולהבנה של הלכי רוח חברתיים, תרבותיים ופוליטיים. עריכת אנלוגיות בין החברה לחברה אחרת היא במקרים רבים פרקטיקה פוליטית: יזמים פוליטיים מצביעים על אנלוגיות כאלו כדי להקנות לגיטימציה לטענות שלהם, לגנות את יריביהם, לעצב מדיניות או לבטא חזונות עתידיים (McGarry, 2001; Guelke, 2008). המחקר בנושאים אלו מבקש

19 מטה המחאה אחראי לארגון ולהובלת ההפגנה המרכזית בקפלן בתל אביב ולאירועים מרכזיים נוספים, וכן להתוויית אסטרטגיה ועזרה לוגיסטית לארגונים הרבים החברים בו.
20 במחאה עלו גם קולות נוספים (לדוגמה, הסיסמה "איפה הייתם בחווארה?"), אולם אנו מתמקדים כאמור בזרם המרכזי.

להבין מהו הטריגר לעריכת השוואות מסוימות, מהן הפונקציות ומה תוצאותיהן; "אילו חרדות ותקוות, אוטופיות ודיסטופיות" משוקפות במהלך ההשוואתי (Stam & Shohat, 2013, 121). הבחירה במושא השוואה מסוים יכולה ללמד אותנו רבות על המאויים והחרדות של הבוחרים בה, וניתן להשתמש בהשוואות נפוצות בשדה מסוים כדי לחשוף את המאפיינים וההנחות הסמויות של אלו המציעים את ההשוואה. השוואות מעצבות רעיונות לגבי מה נמצא בסדר היום ומהם התסריטים האפשריים לעתיד. לכן תמיד רצוי לשאול את מה ואת מי משרתת ההשוואה.

לאנלוגיות פוליטיות מגוון פנים ומופעים. לעיתים אנלוגיה פוליטית מדגישה דווקא את ההבדל בינה לבין מקרים אחרים; לעיתים משתמשים באנלוגיה כדי לתת תקווה לעתיד מבטיח יותר, ולעיתים כדי להזהיר מפני עתיד מסוכן (Dudai, 2022). השיח הרלוונטי יש שימוש עצמאי יזום באנלוגיה או בתגובה לאנלוגיה שעשו אחרים; לעיתים המוקד הוא באימוץ אנלוגיה, ולעיתים בדחיית אנלוגיה שביצעו אחרים (בר יוסף, 2014, 260).

הבחירה בהשוואה מסוימת ולא באחרת, והיכולת להטמיע את ההשוואה הזו על כל הכרוך בה – הגדרה וסיווג של המצב המשווה – משקפת לעיתים רבות יחסי כוח, והיא תמיד פוליטית במהותה. כשהשוואות מסוימות מתקבעות והופכות להגמוניות, קשה לעיתים לחשוב אחרת על המצב (Charbonneau & Sandor, 2019).²¹ השליטה בתנאי ההשוואה (Terms of Comparison) מהווה לעיתים שליטה בפרמטרים של השיח הפוליטי (Maier, 2005, 32). השוואות וההקבלות למאבקים אחרים יכולות להפוך חלק מרכזי בזוהת של תנועות פוליטיות (Rolston, 2009), ולהשפיע על עמדות ועל פעולות פוליטיות (McGarry, 2001; Guelke, 2004).

חשוב להדגיש כי מנקודת המבט של גישת הפוליטיקה השוואות, השאלה העיקרית אינה אם ההקבלה בין מדינה אחת לרעותה היא בעלת תוקף אמפירי, אלא מדוע יש הבוחרים לבצע את ההקבלה הזו; לא אם מדובר בהשוואה "טובה" או "נכונה", או מה הלקחים הנכונים ממדינה אחת לאחרת, אלא מה מלמדת ההקבלה – שהיא תמיד גם מעשה פרשני – על תפיסה עצמית, על זהות, ועל חזון לעתיד ולהווה (Dudai, 2022).

21 שרבונו וסנדור (Charbonneau & Sandor, 2019) מתארים, למשל, את האופן שבו הפכה ההשוואה בין מאלי לאפגניסטן לכה דומיננטית בהתייחסויות למאלי, עד שהובילה לעיצוב מדיניות כושלת מצד הקהילה הבין-לאומית, שהתקשתה להבין את המצב במאלי בגלל הפריזמה של האנלוגיה לאפגניסטן.

פוליטיקה של השוואות ותרבות פוליטית בישראל

הטענה ל"ייחודיות" ישראלית, ההנחה כי החברה הישראלית אינה בת-השוואה למקומות אחרים (Barnett, 1996), מהווה אבן יסוד של התפיסה הפטריטיבית המתגוננת, הדוחה כל ביקורת על המדינה בטענה כי לא ניתן להבין את המצב כאן בכלים רגילים (Cohen, 2001). הטענה של ייחודיות ישראלית היא גם תְּמָה מרכזית בזהות הלאומית ובתרבות הפוליטית הישראלית, המשולבת לעיתים רבות עם חוסר אמון ועם טינה כלפי "העולם" (Becke, 2018).

אולם כשבכל זאת משווים את ישראל לאחרות, מזהים אותה לרוב עם "דמוקרטיות מערביות". כך ביסודות התפיסה המרכזית של הציונות, כמו גם של המחקר הסוציולוגי הקלאסי בישראל, לפחות עד צמיחת הסוציולוגיה הישראלית הביקורתית. בקרב ישראלים ישנה נטייה לזהות עצמם עם אירופה ה"מתורבתת" – הקשורה גם לתפיסה האידיאולוגית של הציונות כתנועה המביאה מודרניזציה וקדמה – ולהתנער מזהויות עם המזרח התיכון ה"פרימיטיבי" (Rabinowitz, 2002, 44). הזיקה בין ישראל וארצות הברית אף היא מהווה מוטיב בולט, המבוסס לא רק על קשרים דיפלומטיים, תרבותיים וצבאיים, אלא גם על "פוליטיקה רגשית", הכרוכה בהשוואות שתי הישויות (Lubin, 2008, 672). זיהוי עם עולות המערב, למשל השוואות ישראל לחברות קולוניאליות (צרפתים באלג'יריה, בריטים באוסטרליה), מזעזעת את אמות הסיפים (Ram, 1993, 330–331), וההשוואה לדרום אפריקה בזמן האפרטהייד, שהופכת נפוצה יותר ויותר, מטרידה ומעוררת זעם בקרב המיינסטרים הישראלי עוד יותר, ומחזירה בתגובה את תזת הייחודיות.

בד בבד, השיח ההשוואתי מתמקד לעיתים רבות בשימוש באנלוגיה כדי לבסס הנגדה בין ישראל לחברות ומקומות אחרים. דומה שאנרגיה רבה הושקעה בתרבות הפוליטית הישראלית בטענה היכן איננו נמצאים, למי איננו דומים, בשימוש בהשוואה כהנגדה: מ"כאן זה לא אירן" (רם, 2006), ל"כאן לא אפריקה" (יעקובי, 2015), מ"הופה הופה, פה זה לא אירופה" (מרגלית צנעני, 2014), עד "כאן זה לא פולין" העכשווי. במקביל, ההכחשה או ההדחקה של המקום הגיאוגרפי האמיתי – המזרח התיכון – היא מוטיב נפוץ, ובאה לידי ביטוי בעיקר בהשוואה המנגידה את ישראל למדינות במזרח התיכון. הקונטרסט הזה מזוהה עם המושג "וילה בג'ונגל" (בר יוסף, 2014; הרמן ויער-יוכטמן, 2010), ועם המנטרה של ישראל כ"הדמוקרטיה היחידה במזרח התיכון": "שיווק ישראל כשלוחה אירופית שפוייה באזור המתאפיין בפנטיות ובשנאה" (רם, 2006, 65).

השוואות כאלו משקפות מתחים ועימותים בתוך ישראל עצמה, ומאפשרות לבחון כיצד ישראלים מדמינים את עצמם (בר יוסף, 2014, 12; רם, 2006). ניתוחו של בר יוסף את ההדהודים של אפריקה בתרבות הישראלית מראה לדוגמה כיצד הדימויים של אפריקה כמרחב גיאוגרפי ותרבותי חושפים "את כמיהתה של מדינת ישראל לכונן את עצמה כמרחב מערבי, אירופי, לבן – אבל גם את מה שהכמיהה הזאת ביקשה להסתיר או להדחיק" (שם).²² רם (2006) מראה כיצד הסיסמה "כאן זה לא אירן" מהווה לא רק חשש מהמשטר העוין באירן, אלא גם מדעיכת החילוניות בישראל בהווה ובעתיד. אם כן, האנלוגיות הנפוצות בתרבות הישראלית אינן רק מקרה פשוט של טענה לדמיון או להנגדה, אלא במקרים רבים משקפות גישות ועמדות מורכבות יותר. לעיתים מדינות אחרות – כגון הודו – מתפקדות כמרחב המשמש את הישראלים להגדרתם העצמית" (בר יוסף, 2015).

חשוב לזכור כי מחקר מגישת הפוליטיקה של השוואות יכול לבחון, נוסף למשמעויות של האנלוגיות הנפוצות, גם את ההשוואות האפשריות שלא הפכו לנפוצות – זווית שמאפשרת ללמוד על הנחות יסוד בתרבות פוליטית. דובנוב (2015), לדוגמה, מזהה את מיעוט העיסוק ההשוואתי בהולדת ישראל, הודו ופקיסטן, למרות נסיבות ורקע דומים להפליא, כ"שתיקה רועמת" (שם, עמ' 45), המשקפת קושי לחשוב על הציונות מחוץ להקשרים אירופיים ו"נרטיבים היסטוריים אידיאולוגיים שלא הכירו בכוחן של מגמות על-מקומיות" (שם, עמ' 69).

אם כן, עצם ההשוואה לחברות אחרות, הבחירה בחברות מסוימות כמושאי הקבלה – וההתעלמות מאחרות – ותוכן ואופי ההשוואה, יכולים להוות מפתח יעיל לזיהוי ולהבנת הלכי רוח פוליטיים ותרבותיים. על מצע זה נמשיך לניתוח המופע העכשווי של פוליטיקת השוואות בחברה הישראלית.

פה זה כן ולא אירופה: ההשוואה והצגת העצמי של המחאה

לשימוש בהקבלות בשיח המחאה יש פונקציות אינסטרומנטליות אפשריות. ראשית, ההסתמכות על השוואות יכולה להקנות סבירות ולגיטימציה לקריאות אופוזיציוניות

²² "כאן לא אפריקה" הוא ביטוי שגור שנועד למקם את ישראל בצד המערבי, המתקדם והלבן במפה הגיאופוליטית והקוגניטיבית של העולם" (יעקובי, 2015, 136).

(Bonacker & Sydiq, 2020). הקבלות למדינות אחרות אף מקנות להצעות ולטענות כסות של ניטרליות ומומחיות, רומזות לחשיבה רציונלית-מדעית המרוחקת מההתקוטטויות הפוליטיות המקומיות הצרות (Asseraf, 2018). לקחים ממדינות אחרות יכולים להוסיף משקל, אמינות והצדקה לעמדות מקומיות (Hazelton, 2013, 37).

כך לדוגמה, הודעה לעיתונות של "כוח קפלן", בתגובה לדברי מפקד מחוז תל אביב של המשטרה, התייחסה לכך ש"מחקרים מהעולם מוכיחים שזאת הדרך למנוע הפיכה משטרית, במחאה לא אלימה – אך גם לא מנומסת"²³. נשיא פולין לשעבר, לך ולנסה, והחוקרת ההונגריה אנדריאה פטו, תרמו מניסיונם וייעצו למפגינים בישראל מעל דפי **הארץ**²⁴. פעילים מרכזיים במחאה קיימו מפגשים עם מובילי מחאות ושופטים פולנים, הונגרים וגם סרבים, כדי ללמוד מניסיונם ו"להפיק לקחים"²⁵. לאחר שהיית החקיקה בידי נתניהו וההידברות בבית הנשיא, ושוב אחרי כישלון השיחות וקידום החקיקה של עילת הסבירות, נעשה שימוש רב מאוד בביטוי "שיטת הסלמי", מושג סובייטי שזוהה בישראל עם אסטרטגיית קידום החקיקה של ממשלת פולין²⁶ לנוכח המחאה הציבורית נגדה בערוצי המחאה השונים ובעיתונות.²⁷ הידע האקטיביסטי, המבוסס על מומחים ופעילים מקומיים זורים (במיוחד מפולין ומהונגריה), הופץ גם בקבוצות וואטסאפ של ארגוני מחאה ובעיתונים. כך למשל, כתבת השער של **מוסף הארץ** ב-5.4.23 הוקדשה לאקטיביסט ומומחה סרבי למחאות, היועץ לתנועות פרו-דמוקרטיה בעולם, בכללן בפולין.

23 <https://www.ynet.co.il/news/article/bj9u4huo3> הדגשה שלנו; וגם הודעת מטה המחאה ב-17.7.23.

24 <https://www.haaretz.co.il/news/world/europe/2023-02-23/ty-article/.premium/00000186-7a3d-dd14-a5a7-7a7d79810000>; <https://www.haaretz.co.il/news/politi/2023-02-23/ty-article-live/00000186-7e07-da01-abaf-7e27c4720000#1838571268>

25 למשל, מפגש של שתי"ל וארגון "זזים" עם פעילי מחאה מפולין, מהונגריה, מסרביה ומרומניה, בנושא "התנגדות אזרחית במזרח אירופה ומה חשוב שנלמד מזה" (אברהם הוסטל, תל אביב, 12.3.23); מפגש זום של יאייא פינק תחת הכותרת: "מה אפשר ללמוד מפולין – איך נבטיח שלא נסיים אותו הדבר?" (13.4.23).

26 בעבר זוהה המושג גם עם "תורת השלבים" של אש"ף, שאומצה על-ידו בשנות ה-70, אולם זיהוי זה התעמעם בשנים האחרונות.

27 הסרטון "שמעו סיפור" של ארגון "תקווה" <https://www.youtube.com/playlist?list=PLyfpGwiK97>

[mJmm2UWojhw35hkiNAoMEU2](https://www.youtube.com/playlist?list=PLyfpGwiK97); הודעות וסרטונים של מטה המחאה, אורלי ברילב בנאום בקפלן 1.7.23, ודוברים מרכזיים אחרים בהפגנות מוצאי שבת; מפגש זום של יאייא פינק "מה קורה בבית הנשיא ומה זו בדיק שיטת הסלמי", בהשתתפות יואנה הטנרוביץ-סקורה, שופטת ומובילת מחאת השופטים בפולין (1.6.23); מאמר המערכת "מהפיכה בשיטת הסלמי" (הארץ, 27.6.23); כתבה חדשות ערוץ 13 (26.7.23) [\(https://13tv.co.il/item/news/abroad/jciyb-903640326/\)](https://13tv.co.il/item/news/abroad/jciyb-903640326/).

מפגשים וביטויים אלה נועדו להקנות למוחים ידע "מקצועי", בניגוד לפניות אחרות אליהם מארגוני המחאה שניסו לעורר את רגש הזעם שלהם (למשל באמצעות השיח הרפובליקאי שהדגיש את תרומתם הרבה והתמורה המעטה בהשוואה לקבוצות ששולטות עתה במשאבי המדינה). "חשוב מאוד להבין מה קורה במקומות אחרים בעולם מכיוון שהיריב שאנו עומדים מולו [...] לומד גם הוא ממה שקורה בהונגריה, בטורקיה, בהודו, בברזיל", הסביר למשל מדען המדינה יונתן לוי במפגש זום שבו הציג את תסריט הפעולה של הסמכותנות החדשה של החוקרת קים ליין שאפלי ל-700 פעילים ומובילי מחאות מכל הארץ (1.6.23). טענה דומה העלתה יונית מוזס לגבי מפגש עם פעילי מחאה ממזרח אירופה באתר "שיחה מקומית" (14.3.23).²⁸

שנית, בחירתם של שחקנים פוליטיים להשתמש בהקבלות מסוימות ולא באחרות אינה מובנת מאליה, ומשקפת צרכים ונסיבות פוליטיות (Arar, 2017). המקרים המשווים מובנים ברגעים פוליטיים-היסטוריים ספציפיים כדי להשיג מטרות מסוימות (Peteeet, 2016, 254). במקרה הישראלי, ההשוואה לפולין ולהונגריה הפכה מושכת עבור הזרם המרכזי של מתנגדי הממשלה מכמה סיבות:

ההקבלה למדינות אלו ממקמת את ישראל בגיאוגרפיה הפוליטית המדומיינת של אירופה, גם אם במזרחה הנחשב קצת פחות, שהוא ערש הציונות. ההקבלה אליהן משמעה שקבוצת ההתייחסות (Reference Group), במונחיו של מרטון (Merton, 1968), של ישראל, היא מדינות החברות באיחוד האירופי (ולא, נניח, מדינות שסועות במזרח התיכון, כגון לבנון). לכך יש השלכות רבות שיפורטו בהמשך, במיוחד בנוגע לטשטוש או להכחשת מצבה השונה מהן: הכיבוש והסכסוך. אולם במישור הבסיסי ביותר, נראה כי ההשוואה למדינות אירופה ממשיכה את התפיסה העצמית של ישראל כמערבית (ראו לעיל). הטענה כי בישראל מתקיימות מגמות דומות לאלו שהתרחשו בפולין ובהונגריה פחות מאימת מהשוואה למדינות ב"ג'נגל" המזרח-תיכוני, ולכן השוואה כזו יכולה להפוך לפופולרית.

העובדה כי באופן מסורתי – או עד נובמבר 2022 – לא היו בציבור הישראלי היכרות או עניין עמוקים עם הפוליטיקה ההונגרית או הפולנית (להבדיל, נניח, מהמקרה התורכי,

<https://www.mekomit.co.il/%D7%9C%D7%90-%D7%9E%D7%95%D7%95%D7%AA%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%9C%D7%93%D7%99%D7%A7%D7%98%D7%98%D7%95%D7%A8%D7%94-%D7%94%D7%A0%D7%99%D7%A1%D7%99%D7%95%D7%9F-%D7%A9%D7%9C-%D7%A4%D7%A2%D7%99%D7%9C%D7%99> 28

המוכר יותר בישראל),²⁹ מהווה אף היא יתרון. דווקא חוסר ההיכרות האינטימי מאפשר להשתמש בדימויים פשטניים ולהשליך סל רחב של חרדות ומאווים על מה שמוצג כ"מודל" פולני/הונגרי. על-פי בנפורד וסנואו (Benford & Snow, 2000), למסגרות שיח גמישות ופתוחות (Flexible and Inclusive), שבהן ניתן לשלב מספר רב של רעיונות ותמות, יש פוטנציאל גבוה יותר להפוך למסגרות-על פופולריות. הדימוי של פולין/הונגריה בתרבות הפוליטית הישראלית גמיש, פתוח ועמום מספיק כדי לאפשר זאת. הסיסמה "כאן זה לא פולין" (או "פה זה לא הונגריה") היא רב-משמעית, והקבוצות השונות המרכיבות את המחאה יכולות כולן למצוא בה משהו – ובה בעת נראה כי אף לא אחת מהקבוצות הבולטות במחאה תחוש מודרת בשל השימוש בסיסמאות אלו. בעוד ההשוואה – כמו גם דחיית ההשוואה – של ישראל עם אירן או עם דרום אפריקה מהווה מסר ברור יחסית, הסיסמה "כאן זה לא פולין" עמומה יותר, ולעיתים דווקא עמימות הופכת הקבלה לאטרקטיבית יותר (Dudai, 2022).

מקור משיכה נוסף של ההקבלה הזו הוא ביכולתה לאפשר לישראלים לבטא את עליונותם ואת ביטחונם בכך ש"כאן זה לא יקרה". משמעות נפוצה של מוטיב ה"כאן זה לא פולין" היא אופטימיות בשל הקביעה שישראלים שונים מפולנים ומהונגרים, ולכן יצליחו במאבקם נגד השלטון האנטי-דמוקרטי שבו כשלו האחרים.³⁰ הדימוי של קריסה פולנית מדמוקרטיה לדיקטטורה הופך בדרך זו לאישוש של התחזית שבישראל דבר מעין זה לא יתרחש. בטור ב**כלכליסט**, שמוגדר כ"נימה אופטימית", ואשר כותרת-העל שלו היא "פה זה לא פולין", כותב משה גורלי, לדוגמה, כי "להבדיל מהפולנים, הציבור הישראלי לא יושב מנגד בעת שהשלטון מאיים על חירותו", ומפרט: "הנה למה אני אופטימי. למה כאן זה לא ייגמר כמו שם. כי הישראלים, להבדיל מההונגרים או הפולנים, אינם שווי נפש כשמאיימים על החירות שלהם".³¹ מקורות אחרים הביעו עמדות דומות. מובילי "ההתנגדות לדיקטטורה" קבעו, למשל: "לויין חושב שהוא יכול לרסק את הדמוקרטיה הישראלית – מולו מתייצבים כל שבוע מיליוני ישראלים שאומרים לו: לא יקרה. מר לויין, פה זה לא פולין".³² באופן דומה אמר יאיר לפיד: "לישראלים יש אינסטינקט דמוקרטי,

29 אומנם מנהיג תורכיה, ארדואן, הוזכר בהקשר למחאה על-ידי מומחים לאזור, אולם בהיקף ובפירוט נמוכים מאשר המקרים של פולין והונגריה.

30 למשל, בסדרת הסרטונים של ארגון "תקווה" – "ישראל מחקה את הונגריה" <https://www.youtube.com/playlist?list=PLyfPgwiK97mJmm2UWojhw35hkiNAoMEU2>

31 משה גורלי, "פה זה לא פולין – הפראיירים מתו: טור בנימה אופטימית", **כלכליסט**, 25 במרץ 2023.

32 <https://13tv.co.il/item/news/politics/politics/yariv-levin-903543456>

אנחנו לא הונגריה ולא פולין³³. אמירות אלו משקפות גם תפיסה עצמית של מסורת דמוקרטית בישראל, בעוד הדמוקרטיה בהונגריה ובפולין, כמדינות פוסט-קומוניסטיות, נתפסת כחדשה יחסית ושברירית.

מבחינה זו, ההשוואה לפולין ולהונגריה לא רק מאיימת, אלא גם מחמיאה, ומהדהדת תרבותית את תחושת העליונות המוסרית והפרקטית של הישראלים כדבקים בדמוקרטיה יותר מאחרים, כמו גם כנחושים וכבעלי תושייה. תָּמָה זו מהדהדת את ההתנשאות הישראלית כלפי חברות אחרות, המוכרת מהקשרים אחרים (בר יוסף, 2014; רם, 2006), וממוטיבים כגון ה"דמוקרטיה היחידה במזרח התיכון", העולים משיח ה"וילה בג'ונגל" (הרמן ויער-יוכטמן, 2010). יחד עם זאת, ההשלכה של מוטיבים אלו כלפי מדינות אירופיות היא מעודנת ומורכבת יותר.

כך, מוטיב בולט בשיח קָלָל, כאמור, הצגה של עצות מפעילי אופוזיציה בפולין ובהונגריה (כמו גם מסרביה), שהתקבלו באהדה בקרב המוחים בישראל. לכן, הסיסמה "כאן זה לא פולין" רבת-משמעות יותר מ"כאן זה לא אירן". נוסף להזדהות האירופית הכלולה בעצם ההשוואה למדינות האיחוד האירופי, ההנגדה לפולין ולהונגריה אינה מבטאת שנאה לישויות הללו, בשונה מן האופן שבו הסיסמה "כאן לא אירן" הייתה ביטוי ל"איךנופוביה", במונחי של חגי רם (2006). האנלוגיה מבטאת לעיתים תחושה של שותפות גורל עם פעילי אופוזיציה, אקדמאים או להטב"קים בפולין ובהונגריה, ואין בה ביטוי לגזענות גורפת נוסח זו שבאה לידי ביטוי בהנגדה של ישראל לאירן או לאפריקה, או למדינות ערביות. פולין/הונגריה לא משמשות כאן כ"אחר" אולטימטיבי, אלא כעצמי אלטרנטיבי. ישראל אינה מוצגת כאנטיתזה מוחלטת לפולין/הונגריה (כפי שהוצגה לעיתים אפריקה – בר יוסף, 2014), אלא כקרובה מספיק, כחופפת לפרקים. אין בשיח הבניה בינארית, אלא הצבעה על דמיון ושוני – דמיון באיום המגיע מהשלטון, שוני בעם היוצא לרחובות בהמוניו להתנגד לשלטון. ההזדהות עם פעילי אופוזיציה או להטב"קים נרדפים מבטאת ומבנה תחושה של אויב משותף – אורבן ונתניהו כישות דומה ואף חופפת.

לסיכום עניין זה: ניסוח הסכנה הנשקפת מהקואליציה כהפיכת ישראל לפולין או להונגריה יוצר איום שנוטר בר-ניהול, פחות מפחיד מגורלות אחרים. בסופו של דבר יש כאן אישור

<https://www.haaretz.co.il/news/politi/2023-07-31/ty-article/00000189-aac9-d6a5-a3e9-fff94adf0000> 33

לתפיסה העצמית התרבותית־מרחבית של הישראלים, וככל שהאנלוגיה מובילה למסקנה כי "להבדיל משם, כאן זה לא יקרה", יש בה אף מעין אשרור לזהות הישראלית הישנה והטובה.

כעת נפנה להציג את ההשלכות של האנלוגיה הזו: את המשמעויות החבויות ואת הנחות היסוד שנוצרות או משתקפות כאשר האנלוגיה לפולין/הונגריה משמשת מסגרת פרשנית דיאגנוסטית.

בודפשט ולא קרית ארבע: תפקידי האנלוגיה בהמשגת המשבר

כדי לעודד פעולה, על מסגרת פרשנית לזהות את מקורות הבעיה שהמחאה מתארגנת כלפיה, ובין השאר לייחס סיבתיות ואשמה לשחקנים מסוימים, באופן שגם "צובע" ומגביל את האוריינטציה ואת הפעילות של תנועת המחאה (Benford & Snow, 2000). בחלק זה של המאמר נבקש לזהות ולאפיין שורה של פונקציות והשלכות (ישירות ועקיפות) בבולטות של האנלוגיה לפולין/הונגריה כמסגרת פרשנית, ובמיוחד באופנים שבהם הם מתווים את המשמעויות של המשבר הנוכחי. טענתנו היא כי על אף שההקבלה לפולין/הונגריה נתפסת לרוב בישראל כקיצונית ומתריסה, היא למעשה ביטוי של לגיטימציה לסדר הפוליטי הישראלי ששרר עד נובמבר 2022, ושל תפיסת האיום האנטי־דמוקרטי כמרוחק ומבודד מהגורמים המבניים ארוכי הטווח בחברה בישראל. להלן נזהה וננתח כמה מהמשמעויות הגלומות באנלוגיה, ובתפקידים שהיא ממלאת בעיצוב תפיסת המצב.

זיהוי מקור חיצוני וזר לדחף האנטי־דמוקרטי

מסגור דיאגנוסטי כולל זיהוי והצבעה על מקורות האיום (Benford & Snow, 2000, 616). בהקשר זה, השימוש במושג "מודל" או "פרוטוקול" הונגרי/פולני מייחס את מקור המשבר הנוכחי למרשם להשתלטות על דמוקרטיה שיושם בפולין/הונגריה. כך נטען לדוגמה כי "קואליציית נתניהו מאמצת מהמודלים [...] האלה את המהלכים שממירים דמוקרטיה לדיקטטורה"³⁴, וההשערה כי "נתניהו עוקב אחרי התוכנית של אורבן"³⁵ הפכה

34 משה גורלי, "פה זה לא פולין – הפרייזרים מתו: טור בנימה אופטימית", **כלכליסט**, 25 מרץ 2023. <https://www.themarker.com/news/2023-03-13/ty-article/premium/00000186-d6a9-d2e1-a7ff-d7ff44d20000>

נפוצה. בסרטון המוצג באתר "מטה המאבק חופשי בארצנו" מוצגת הנוסחה של אורבן להשתלטות על מערכת המשפט כהשראה ישירה לנתניהו וללוי, תחת הכותרת "מהונגריה לישראל".³⁶ גייל טלשיר קבעה כי נתניהו "מנסה לבצע במודע, בעזרת המבצעים הנלהבים לוי ורוטמן, העתק של מהלכים שנעשו בהונגריה ופולין".³⁷

ההנחה של מודל זר שהממשלה הנוכחית מאמצת, ממקמת את מקור הסכנה מחוץ לישות הישראלית, ובכך מטהרת אותה ומטילה את האשמה על קבוצה ישראלית קטנה המבקשת לייבא מודלים שליליים מחו"ל, שיהרסו את הדמוקרטיה אשר שררה כאן עד כה. הנחה זו גורמת לשלילת הצורך לבחון את הגורמים המבניים המקומיים שהובילו למצב הנוכחי. כך לדוגמה מתאר ארי שביט "נגע הונגרי", שלפיו "בשנים האחרונות... קבוצות קיצוניות בימין הישראלי... נשאו עיניים אל ויקטור אורבן ואל הדמוקרטיה הלא ליברלית שלו... למדו כיצד דיכא את האופוזיציה והכניע מיעוטים והרחיק מהגרים. לכן, כאשר הימין זכה ב־64 מנדטים, קבוצות הקיצון החליטו להפוך את ירושלים לבודפשט".³⁸ כך הופכת "בודפשט", ולא נניח "קריית ארבע", לסמל המרוכז של האיום על ישראל דמוקרטית (Edelman, 1985). מקור האיום מזוהה בכתבי אורבן, ולא למשל בכתבי הרב כהנא. בשיח יש לעיתים רבות אמירה מוצהרת או מובלעת שהניסיון ההונגרי/פולני מספק הבנה לנוסחה סודית כלשהי שנתניהו ואחרים קיבלו ומפעילים, וכך מודחקת האפשרות למקורות אחרים לפעולת הקואליציה – לדוגמה, קריאה במצע מפלגת "כך" משנות ה־80 הייתה מאפשרת לחזות באופן די סביר מה יעשו תומכיה כשיגיעו לשלטון.

השימוש באנלוגיה לפולין/הונגריה מאפשר אם כן לזהות "דיקטטורה" כמשהו "לא ישראלי", על משקל עבודתו של פיליפ סמית על הבניית ה"לא־אוסטרלי" בתרבות האוסטרלית (Smith, 2001). היבט זה מאפשר ומעודד גם את הבניית ההתנגדות לה על סמלים ישראליים – הדגל, ההמנון, מגילת העצמאות – שמזוהים כך עם הדמוקרטיה.

כל אלה מסיטים את תשומת הלב מהמקורות האמיתיים של המתרחש – בשטחים, בהתנחלויות, בתיאוקרטיה. כפי שניסח למשל אריאל דוד: "מספרים לנו שההפיכה המשטרית נולדה במקום רחוק... מי שירצה להבין את הנרטיב הזה ולהבין מה הוא צופן לנו, לא צריך להרחיק לכת לבודפשט וורשה הקרובות־מתמיד, אלא לצאת דווקא להליכה

<https://youtu.be/aT1Mp6HsN2E> 36

<https://www.zman.co.il/373681/popup> 37

<https://www.makorrishon.co.il/opinion/648283> 38

קצרה מעבר להרי החושך, לתוך עיירות הפיתוח הישראליות. כי ההפיכה המשטרית היא לא רק נצר למהפכה החוקתית של ויקטור אורבן, אלא גם למהפכה הש"סניקית של אריה דרעי והרב עובדיה".³⁹ את הסימנים לנסיגה דמוקרטית אפשר למצוא בשלטון הכיבוש, שרוח מגבלותיו שורה על חלק מהצעות החוק שממשלת הרפורמה ניסתה להנהיג בתוך הקו הירוק, כמו גם בחוקי המשטר הצבאי על ערביי ישראל (למשל, הצעת חוק פיקוח על בתי ספר [תיקון – איסור העסקת מורשעי ותומכי טרור ופיקוח על תכני הלימוד למניעת הסתה], [תשפ"ג-2023]), ולא באירופה,⁴⁰ ומקורותיה אינם שם אלא בישראל.

הצגת האיום כחדש

מסגור על-ידי תנועות מחאה כולל לעיתים רבות הצגה מסוימת של הטמפורליות של האיום הנשקף, באופן שמשפיע על משמעותו הנתפסת של האיום ועל התגובה הנדרשת (Nyberg et al., 2020). באופן הקשור להבניית מקור הסכנה כחיצוני, שיח המחאה והאנלוגיות לפולין/הונגריה מזהים את האיום כמשהו חדש, פתאומי, מפתיע. התיוג הנפוץ של תוכנית החקיקה כ"מהפכה" מחזק תפיסה זו ומניח בינאריות בין דמוקרטיה מלאה ודיקטטורה מלאה (שוורץ, 2023) ומעבר חד וגורף: עד כה הייתה דמוקרטיה מלאה, ולאחר החקיקה היא תיעלם. התווית של "מהפכה", מניחה שינוי חד ופתאומי, דיכוטומי, במקום המשכיות והבשלה של מהלך ארוך. כך לדוגמה, במאמר ל-*Science* שבו מוזכרת האנלוגיה לפולין והונגריה, מתחילים שקמה ברסלר-שוורצמן ואחרים באמירה: "ב־30 השבועות האחרונים עוברת מדינת ישראל מהפך המאופיין בהתקפות חסרות תקדים מצד הממשלה על העצמאות של מערכת המשפט שלה, הייעוץ המשפטי, המשטרה, הצבא, השידור הציבורי וחופש הדת".⁴¹ ארי שביט מתייחס לקבוצות ימין כמחקות את הנעשה בהונגריה, וקובע כי לאחר הבחירות "בתוך זמן קצר הן ניסו לחולל כאן מהפכה משטרית זהותית".⁴²

<https://www.haaretz.co.il/magazine/2023-07-19/ty-article-magazine/.highlight/00000189-6e10-de6d-a1ef-fff28e2e0000> 39

<https://www.haaretz.co.il/opinions/2023-07-13/ty-article-opinion/.premium/00000189-4a4d-d1a4-a1b9-4ecf04570000> 40

<https://www.haaretz.co.il/news/politi/2023-08-17/ty-article/.premium/0000018a-038c-dbc5-a59f-53aff8710000> 41

<https://www.makorrishon.co.il/opinion/648283> 42

כך מוצגת 2023 כמעין "שנת אפס" של האנטי־דמוקרטיה בישראל, תוך התעלמות מכל המגמות הקודמות. רבים מהניתוחים של ההקבלות מתייחסים ל"שלבים" במודל ההונגרי/פולני, מזהים את "השלב הראשון" בישראל עם גל החקיקה שהחל בינואר 2023, וכך שוללים את האפשרות שהשלב הראשון בדרך לסיכון הדמוקרטיה היה, לדוגמה, ב־1967 או אף קודם. כך למשל, נשיאת ביהמ"ש העליון לשעבר, דורית בייניש, שאמרה בינואר "אנו לא רוצים להיות פולין או הונגריה", הסבירה כי "קמנו כדמוקרטיה ליברלית מורכבת משלוש רשויות. אי אפשר להעתיק משיטת משפט אחת את בחירת השופטים ומאחרת את פסקת ההתגברות. לכל מדינה יש את התרבות המשפטית שלה, ואצלנו מדובר רק בדבר אחד: לשנות מערכת, למנוע, לפגוע בעצמאותה ובעצם לפגוע באזרחי המדינה"⁴³. יושב ראש לשכת עורכי הדין לשעבר, אבי חימי, אמר כי "ההיסטוריה מלמדת שפרפור הגסיסה **הראשון** של הדמוקרטיה הוא סירוס בית המשפט – כך קרה בהונגריה ובפולין"⁴⁴. ואהוד ברק, בהפגנה המרכזית בתל אביב־יפו, טען כי "לפנינו הפיכה משטרית, שמהותה התנקשות בדמוקרטיה. זהו ניסיון להפוך את ישראל לדיקטטורה בנוסח הונגריה ופולין"⁴⁵.

ואכן, בעוד החקיקה מאופיינת כחידוש, ההמשכיות משויכת לשלטון דמוקרטי מאז קום המדינה, מוטיב המשיק לעיתים להפגנת העליונות שתוארה לעיל, לדוגמה בנוסחה: "שלא כמו הפולנים וההונגרים לפניהם, הישראלים שנולדו למדינה דמוקרטית וחונכו על המילים 'להיות עם חופשי בארצנו' – לא ויתרו ולא נכנעו לניסיונות הכוחניים של נתניהו, לוי, שמחה רוטמן ושאר חברי הקואליציה להשתלט על מערכת המשפט"⁴⁶. ההנחה כאן, כמו גם בדברי ברק למעלה, היא שישראלים נולדו וחיו תמיד במדינה דמוקרטית, ולפתע הגיע משומקום איום זדוני ומפתיע, שעליו יתגברו.

התפיסה הטמפורלית הזו באה לידי ביטוי בהדגשת הכרזת העצמאות כמסמך המייצג של דרישות המחאה (גוטמן, 2023). זהו מהלך ריאקציוני מובהק של דרישה להחזרת עטרה ליושנה; שימוש בעידיני זהב מדומיינים כדי לנגח את ההווה, כפי שניסח זאת ריימונד ויליאמס (Williams, 1975).

<https://www.ynet.co.il/news/article/rjvaqj4uj> 43

ההדגשה של המחברים. <https://www.ynet.co.il/news/article/rjuhkjbco> 44

<https://www.ynet.co.il/news/article/h1vvdtdci> 45

<https://www.themarker.com/news/politics/2023-03-28/ty-article/.premium/00000187-23e7-d4ca-afff-33efc16f0000> 46

לזיהוי הסכנה כמשהו חדש ופתאומי יש יתרונות בגיוס משתתפים למחאה – הבעת תחושה של דחיפות (urgency) היא אחד הגורמים המסייעים לתנועות חברתיות לעודד השתתפות (Benford, 1993). אך בה בעת, כפי שנפרט למטה, היא מהווה הכחשה של הליקוי המרכזי הוותיק והמתמשך בדמוקרטיה הישראלית – ככל שזו התקיימה אי פעם.

מיקום הסכנה בעתיד

היבט טמפורלי נוסף הנובע מההקבלה לפולין/הונגריה הוא מיקום הסכנה המדומיינת בעתיד. על־פי הנוסחה "רק שלא נהפוך לפולין/הונגריה", האיום נשקף בעתיד – באופן ששולל או מצמצם את הצורך לבחון עד כמה המצב גרוע כבר בהווה. כך הסכנה מוצגת לרוב נוסח "הונגריה היא כמה צעדים קדימה, אבל התהליך עצמו זהה. גם שם התחילו עם מערכת המשפט".⁴⁷ או כפי שניסחה זו השופטת נאווה בן אור: "אנחנו בכיוון של הונגריה ופולין. זה יגיע לכל אחד מאיתנו" – זהו הרעיון של תחילת מדרון שבסופו תהפוך ישראל לפולין/הונגריה.⁴⁸

הדגש על סכנת העתיד בא לידי ביטוי בשיח של דיסטופיות עתידיות, שבא לידי ביטוי, בין השאר, באחד הסמלים המובהקים של המחאה, המיצָגים של ארגון "בונות אלטרנטיבה" המחקים את הדמויות מסדרת הטלוויזיה "סיפורה של שפחה", המבוססת על ספרה הדיסטופי של הסופרת הקנדית מרגרט אטווד. על כל עוצמתם הוויזואלית, שיח ומיצגים אלו ממקמים את הסכנה בעתיד מדומיין – המקום שאליו אנו עלולים להידרדר, ה"פולין שאליה נהפוך" – וכך מטשטשים ואף מעלימים את מוראות ההווה, את אלו שחייחם הנוכחיים כבר מזמן דיסטופיים. "הדבר שאתם חוששים ממנו, אנחנו כבר חיים אותו... אין איום עתידי, יש עובדות בהווה" – כתב תאמר נאפר, מוזיקאי ופעיל פלסטיני מלוד.⁴⁹

<https://www.haaretz.co.il/news/education/2023-01-21/ty-article-live/.premium/00000185-d4a1-d3a8-a3cf-d7b1e5d60000> 47

<https://www.haaretz.co.il/podcasts/2023-01-05/ty-article-podcast/.premium/00000185-81d3-d9f4-abf7-81fb17680000> 48

<https://www.haaretz.co.il/opinions/2023-08-01/ty-article-opinion/.premium/00000189-ab33-df3e-a7eb-ff7bd9700000> 49

תפיסת החקיקה כאיום עתידי באה לידי ביטוי גם במיזם מחאה של מודעות ושלטים שמתארים את "ישראל 2024" לאחר החקיקה, ומדמיינים תוצאות כגון "רכישת מטבע זר אסורה", "תקרת משיכה ליום 200 ש"ח". סכנות אלה ייראו תמוהות למי שחייהם הנוכחיים כבר הרבה יותר גרועים, והן מלמדות, בין השאר, על העיוורון המעמדי של שיח המחאה – מי שמתפרנס משכר מינימום ממילא חי על הקצאה של פחות ממאתים שקלים ביום.

הבניית אנשי המעמד הבינוני-משכיל כנפגעים הבולטים

מסגור דיאגנוסטי כולל זיהוי של הקורבנות והנפגעים מהאיום שכלפיו מוחים כדרך להמשגת אי-הצדק (Benford & Snow, 2000, 615). האנלוגיה לפולין/הונגריה בידי "המחנה הליברלי" בישראל, שכולל את צאצאי האליטה המייסדת, אליטות פרופסיונליות, ארגוני נשים ולהטב"קים, מדגישה את מי שהיו (או נתפסים כ) הקורבנות המרכזיים של השינויים החקיקתיים שם – אנשי תקשורת וארגוני חברה אזרחית, אקדמאים, נשים ולהטב"קים. אלו מוצגים כקורבנות הפוטנציאליים המרכזיים גם בישראל⁵⁰ – תוך התעלמות מהפלסטינים, מבקשי מקלט ולא-יהודים אחרים, ואנשי המעמד הנמוך. מעניין כי אוכלוסיות אחרות שזוכות ליחס מפלה ומאיים מצד משטר אורבן, כמו מבקשי מקלט – רובם מוסלמים – ואוכלוסיית הרומה המקומית אינן זוכות לתשומת לב בשיח הישראלי. למעשה, הרקע לעליית השלטון הפופוליסטי בפולין – משבר הפליטים באירופה ב-2015 – והמדיניות וההסתה הפרועות של אורבן כלפי מהגרים ופליטים, כמעט ולא זכו להתייחסות בתקשורת הישראלית ובשיח מטה המחאה בתקופת המחקר.

האנלוגיה בין קורבנות שינוי המשטר כאן ושם, שעורכים המוחים ומתנגדי הרפורמה, מסייעת בזיהוי החרדות והדאגות של מובילי המחאה והמגזרים הפריויליגיים יחסית שהיא משקפת. תפיסתו של שינוי המשטר בפולין/הונגריה כאסון נוגעת לכך שהקבוצות המקבילות אליהם שם אכן נפגעו מאוד. תפיסה זו מבטאת גם את בידולן מקבוצות בעלות

50 למשל סרטוני "תקווה" בסדרת "ישראל מחקה את הונגריה": "המסיבה המטורללת בבודפשט, לא נהיה הונגריה", ו-"ויקטור אורבן ואבי מעוז לא אוהבים להט"בים", "שמעו סיפור". <https://www.youtube.com/playlist?list=PLyfPgwiK97mJmm2UWojhw35hkiNAoMEU2>

דאגות אחרות בישראל, כגון פלסטינים, חרדים, יוצאי אתיופיה וברית המועצות ואנשים החיים בעוני.

הדחקת הכיבוש

כל אלה מובילים לבעיה המרכזית: ניתוח המצב הישראלי דרך הפריזמה של פולין/הונגריה משמעו התעלמות מהכיבוש, מהאפליה ומהאלימות שקיימים בישראל. ניתן לשאול מה משמעות הקריאה "כאן זה לא פולין" לתושבי טירה או חברון, ולהבין שהשוואה משקפת דאגות ומקדמת אינטרסים שאינם שלהם. ההתייחסות לסל הצרות כאל משהו שניתן להמשיגו כ"פולין" ולמקם אותו מרחבית "שם" וטמפורלית בעתיד, מסיטה באופן מוחלט ובוטה את מה שקורה כאן ועכשיו. זהו מנגנון הכחשה תרבותי מתוחכם ולא דווקא מודע – כפי שתיארו סטן כהן (2001).

החשש מהמודל ההונגרי לפגיעה בעצמאות מערכת המשפט יהיה כנראה פחות מובן למשפחה ממחנה הפליטים שועפאת, שבג"ץ אישר להרוס את ביתה משום שאחד מילדיה, בן 13, חשוד בדקירת שוטר. עונש הריסת בתים – המהווה ענישה קולקטיבית ומבטא אפליה מובהקת בגלל שאינו מופעל כלפי יהודים – אושר בידי בית המשפט העליון מאות פעמים. אותו בית משפט עליון גם אישר לאחרונה לגרש קהילות של מאות בני אדם מדרום הר חברון, תוך קביעה – בידי השופט דוד מינץ, תושב ההתנחלות דולב – כי המשפט הבין-לאומי חסר תוקף אם הוא מתנגש עם צו שהוציא קצין ישראלי. אלו הן כמובן רק כמה דוגמאות. הסיסמה "אין דמוקרטיה עם כיבוש", שנשמעה בשולי ההפגנות, הפכה בולטת ונחוצה משום שלא הייתה מובנת מאליה. ההנחה של מטה המחאה כי יש דמוקרטיה עם כיבוש והאנלוגיה לפולין/הונגריה מחזקות זו את זו.

כך כתבה שקמה ברסלר-שוורצמן, המזוהה אולי יותר מכולם עם הנהגת המחאה: "הניסיון החוזר שמתרחש בימים אלו לקדם את ההפיכה המשטרית מאיים למחוק, הלכה למעשה, את יסודות החירות, הצדק והשלום עליהם מושתתת מגילת העצמאות על-פי חזונם של נביאי ישראל" – כלומר, עד נובמבר 2022 היו חירות, צדק ושלום המוטיבים הבולטים כאן. היא מדגישה כי "נתניהו ושותפיו הקיצונים מעוניינים להשליט בישראל דיקטטורה, ולצורך כך הם משתמשים בכלים זהים לחלוטין לאלה ששימשו לא מזמן את מנהיגי פולין

והונגריה" במודל שבו "מדינות כמו פולין והונגריה הופכות לדיקטטורות מודרניות מבלי שנורתה בהן יריה אחת".⁵¹

השימוש בפולין ובהונגריה כנקודת התייחסות לפרקטיקות לא־דמוקרטיות, כאשר אלו כבר באות לידי ביטוי באופן מובהק במציאות הישראלית, מעיד על הדחקתם והכשתם של היבטים אלו במשטר הישראלי. במשטר הישראלי בשטחים אין הפרדת רשויות, אין חופש ביטוי, אין מערכת משפט עצמאית, אין מחסומים אפקטיביים לפעולה האלימה והמפקיעה של השלטון. מאז 1967 הזהירו רבים כי במוקדם או במאוחר יגיע מודל זה גם לתחומי הקו הירוק. הקואליציה שנבחרה בבחירות 2022 מבקשת לעשות זאת – בניצוחם של המתנחלים שמחה רוטמן, בצלאל סמוטריץ, איתמר בן גביר – להגשים סוף־סוף באופן מוצהר את החלום הישן של שלטון "בלי בג"ץ ובלי בצלם", משמע, לצמצם את הביקורת בתוך הקו הירוק על השליטה בפלסטינים באותם אמצעים הדומים לאלו שבהם היא שולטת בשטחים. כאשר מתנגדי הקואליציה בוחנים בקפידה מודל זה ומזהים אותו כ"הונגרי", אין מנוס מלראות בכך הכחשה נוספת (Cohen, 2001), בעיתוי דרמטי, של הכיבוש ומקומו היסודי בפוליטיקה ובחברה הישראלית.

מסקנות: כאן זה לא פולין, והכאן של קפלן

מבדיקת מסגור המשבר בידי הזרם המרכזי של המוחים באמצעות ההשוואה שערכו לפולין ולהונגריה, מצאנו במה המסגור ממוקד ואת מה הוא מדיר או לא רואה. מתוך ההשוואה למדנו על זהות המשווים: מזדהים עם אירופה, אבל רק בהיבטים שנתפסים חיוביים; ייחודיים בישראליותם הנחושה והמנצחת; מקדשים את מגילת העצמאות; ומדברים על המשבר השלטוני כעל בעיה חדשה שמקורה חיצוני. באמצעות ההשוואה הסימבולית שערכו לפולין והונגריה, מצאנו שהמוחים מזהים את המצב כאיום חדש וחיצוני, וההשלכה של כך היא התעלמות מנסיגה דמוקרטית מקומית רבת־שנים. לכן הם אינם מבחינים או מכירים בבעיות המבניות הוותיקות המגבילות או מאיינות את הדמוקרטיה הישראלית זה זמן רב. הבחירה של הזרם המרכזי במחאה להמשיג את פעולות הממשלה כיבוא של מודל פולני/הונגרי, כאשר יש מודל לא־דמוקרטי קרוב יותר לבית,

<https://www.haaretz.co.il/opinions/2023-06-29/ty-article/.premium/00000189-069e-debd-a7ad-87bf79240000> 51

שמהווה חלק אינטגרלי מההיסטוריה והפוליטיקה המקומיות זה עשרות שנים, מציגה את המגמות האנטי־דמוקרטיות שהוצגו בינואר 2023 כחידוש בהשראת מדינות זרות, ולא כתולדה של התפתחויות עומק ארוכות שנים שמקורן בישראל עצמה. הסטת מבט זו מאפשרת למעשה את המשכיות המצב הבעייתי – בבחינת אם רק נשמור על "כאן" כ"לא פולין" ננצח – מצמצמת את מי שנתפסים כאשמים במצב, ומגבילה את הדרישות לחזרה לעידן זהב מוקדם, טרם סכנת המודל ההונגרי. כך נמנעת הסתכלות פנימה על ההיסטוריה המקומית ועל ליקויי הדמוקרטיה המתמשכים.

אם כן, מאמר זה תורם לניתוח ולהבנת המחאה ההמונית נגד תוכניות החקיקה בישראל של 2023, אחת התופעות החברתיות־פוליטיות החשובות בישראל בדור הנוכחי. בניסיון להבין מי הם המוחות והמוחים, מהי תפיסת המצב שלהם ומהו החזון שמניע אותם, הצענו כי ההשוואה לפולין ולהונגריה – שהייתה מרכיב חדש ודרמטי במחאה והפכה תוך זמן קצר מאזוטרית לשגורה ואף פרדיגמטית – מהווה מפתח לפענוח שאלות אלו. כמו בהקשרים פוליטיים אחרים, הבחירה להתבונן במראה מסוימת ולא באחרת היא דרך יעילה ללמוד על זהות המתבוננים, מה מניע אותם וממה הם בוחרים להתעלם. המסקנה העולה מהמחקר היא כי המסגור הדיאגנוסטי של מודל פולני/הונגרי שימש בפועל לדחיקת אפשרויות מסגור אחרות, והניע את שיח המחאה להתעלמות מההקשר ההיסטורי־מבני המקומי שבו פרקטיקות אנטי־דמוקרטיות פרחו כבר זמן רב בהקשר של הסכסוך, הכיבוש והשמרנות הדתית. ההשוואה בין ממשלת ישראל לממשלות פולין והונגריה נתפסת לרוב כביקורתית ובוטה; אולם, לטענתנו, זוהי ביקורת שטחית ומוגבלת, המשמשת למעשה לנורמליזציה של השלילי באופן ייחודי בישראל.

חשוב להדגיש כי האנלוגיה בין ממשלת 2023 להונגריה ולפולין אינה מופרכת, ועוזרת להאיר היבטים חשובים ותקפים של המתרחש, כמו למשל הממד הפרסונלי של מנהיג פופוליסטי המתגלם בנתניהו כמו גם באורבן. אך האנלוגיה רחוקה מלהסביר את כל כוונות הקואליציה, ומציגה כמה מהמהלכים הטקטיים של הממשלה כאילו הם מהווים את סך האסטרטגיה והחזון שלה. ההמשגה שלפיה ישראל צועדת "במסלול של פולין והונגריה", שהחקיקה "תניע את ישראל לכיוון הונגריה ופולין", וש"ישראל בדרך להיות פולין והונגריה"⁵² הפכו מטפורה מארגנת, אפילו מעין "תיאוריה עממית" (Folk Theory) של הבנת החקיקה ושל תוכניות הקואליציה, ובכך היא דוחקת המשגות אלטרנטיביות:

https://www.calcalist.co.il/local_news/article/rkbtapbpi 52

לדוגמה, שישראל צועדת במסלול של "תוכנית ההכרעה" של שר האוצר בצלאל סמוטריץ'. הנוסחה ש"זה קורה כאן כמו בדמוקרטיה אחרות שהתמוטטו"⁵³ משמשת – במודע או שלא במודע – לטשטוש המאפיינים המקומיים הייחודיים. נוסף לכך, ובאופן התלוי בדבר, ההשוואה לפולין/הונגריה ממקדת את האשמה בממשלה הנוכחית, באופן שמנקה מאחריות את החברה בכללותה, את הממשלות הקודמות, ואת שלל החברות, הקבוצות והמגזרים שמרוויחים מהכיבוש ונושאים באחריות לו. בה בעת, בהשוואה יש היגיון רב מהפרספקטיבה של "קפלן" – הקונקרטי והמטפורי. במרכז תל אביב, בין מגדלי ההיטק ובסיסי המחשוב של הצבא, הסכנה הפולנית נראית ברורה: הסוף להשקעות זרות, לחברות סטארט אפ, למצעדי גאווה ולמענקי מחקר. אך ה"כאן" של קפלן – המכריז בדאגה ובגאווה שאינו פולין – הוא "כאן" מצומצם עם אופקים צרים, שעיוור לשאלת משמעותה של הסיסמה "כאן זה לא פולין" ברמאללה או באום אל-פחם.

המחקר הנוכחי התמקד בהשוואה לפולין ולהונגריה, שכפי שהראנו לעיל, הייתה הבולטת והמשמעותית ביותר. יחד עם זאת, מחקרי המשך יוכלו לנתח גם את המופעים האחרים של פוליטיקת ההשוואות. אלו יכולים לכלול, לדוגמה, את ההשוואות שהיו נפוצות פחות אך הן פותחות כיוונים מעניינים לניתוח, כולל ההשוואה לתורכיה, שנראה שמציבה את הזרקור על חשיבות הפופוליזם הממוקד במנהיג (בדמותו של ארדואן), או ההשוואה לרוסיה, שנראה כי היא מציבה ביקורת גורפת יותר על המדיניות הישראלית, במיוחד מאחר שהתבצעה במקביל לפלישה הרוסית לאוקראינה. כמו כן, מחקרי המשך יוכלו לבחון את השימוש בהשוואות להצדקת תוכניות הממשלה – שימוש זה היה כאמור פחות נפוץ וזכה לפחות הדים, אך ניתוח של האופן שבו הצביעו תומכי הממשלה על היבטים חוקתיים ומשפטיים במדינות דוגמת ארצות הברית או בריטניה כדי להצדיק את החקיקה המוצעת, יוכל להעשיר ולהעמיק את ניתוחה של פוליטיקת השוואות בישראל.

באופן רחב יותר, מחקר המשך יוכל לפתח באופן שיטתי יותר את ניתוח הפוליטיקה של השוואות בתרבות הפוליטית הישראלית. כפי שנסקר לעיל, מספר מחקרים בחנו באופן יעיל השוואות ספציפיות – בין ישראל לאירן (רם, 2006), לאפריקה (בר יוסף, 2014; יעקובי, 2015), להודו (דובנוב, 2015), לארצות הברית או לצפון אירלנד (Dudai, 2022). המחקר הנוכחי מחזק את חשיבות ההשוואות בפוליטיקה הישראלית, ומצביע, לדעתנו,

<https://www.themarker.com/news/2023-03-13/ty-article/.premium/00000186-d6a9-d2e1-a7ff-d7ff44d20000> 53

על הצורך לפתח תוכנית מחקר מעמיקה ושיטתית יותר, שתבחן באופן אינטגרטיבי השוואות שונות בהקשרים שונים, ותעמוד על שינויים לאורך זמן: מעין ניתוח השוואתי של השוואות בפוליטיקה הישראלית.

בהקשר זה, אחת ההשלכות המעניינות של הממצאים היא כי בשיח המנותח כאן ניתן לזהות היפוך של הפונקציות הפוליטיות המסורתיות של השוואות בתרבות הפוליטית הישראלית. בדרך כלל, כפי שנסקר לעיל, אלו שרצו להגן על הפרויקט הציוני-ישראלי מביקורת נטו להציג אותו כייחודי, שאינו בר-השוואה (Cohen, 2001), בעוד הצבעה על דמיון בינו לבין מקרים אחרים הייתה לרוב בהקשר של ביקורת כלפי ישראל תוך השוואה למקרים של קולוניאליזם וכדומה. אולם בהקשר של המחאה, ההצבעה על קווי דמיון עם פולין/הונגריה דווקא מטשטשת ומגבילה את הביקורת; מנגד, השוליים הרדיקליים של המחאה, ארגוני "הגוש נגד הכיבוש", המציעים ביקורת יסודית של הסדר החברתי-פוליטי הישראלי, נוטים להתעלם מהמשוואה הפולנית-הונגרית. בסיסמאותיהם הם מתמקדים בייחודי לישראל מזה עשרות שנים: בעיית השילוב הבלתי-האפשרי של "דמוקרטיה" וכיבוש.

מקורות

בר יוסף, איתן (2014). **וילה בג'ונגל: אפריקה בתרבות הישראלית**. ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

בר יוסף, איתן (2015). הודו/ישראל: פתח דבר. **תיאוריה וביקורת** 44, 5-15.

גוטמן, יפעת (2023). מי "הצד הממלכתי בסיפור הזה": מסר מתון ופרקטיקות רדיקליות במחאה נגד המשבר השלטוני. **סוציולוגיה ישראלית** כ"ד(2), 206-217.

דובנוב, אריה (2015). השיבה להודו, או: הדמיון האנלוגי וגבולותיו. **תיאוריה וביקורת** 44, 41-76. הרמן, תמר, ואפרים יער-יוכטמן (2010). וילה בג'ונגל: מקומה של ישראל במזרח התיכון בעיני הציבור הישראלי. **פעמים** 125, 296-316.

יעקובי, חיים (2015). **כאן לא אפריקה: גבולות, טריטוריה, זהות**. ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

קמפ, אדריאנה, טליה שיף, ורמי קפלן (2023). הקדמה לגיליון מיוחד: סוציולוגיה של משבר משטרי. **סוציולוגיה ישראלית** כ"ד(2), 5-15.

רם, חגי (2006). **לקרוא אירן בישראל: העצמי והאחר, דת ומודרניות**. ירושלים: ון ליר והקיבוץ המאוחד.

Arar, Rawan (2017). International solidarity and ethnic boundaries: Using the Israeli-Palestinian conflict to strengthen ethno-national claims in Northern Ireland. *Nations and Nationalism* 23 (4), 856–877.

Asseraf, Arthur (2018). "A new Israel:" Colonial comparisons and the Algerian partition That never happened. *French Historical Studies* 41(1), 95–120.

Barnett, Michael N. (1996). The politics of uniqueness: The status of the Israeli case. In Michael N. Barnett (ed.), *Israel in comparative perspective: Challenging the conventional wisdom*. Albany: State University of New York Press, 3–25.

Becke, Johannes (2018). Beyond allozionism: Exceptionalizing and de-exceptionalizing the Zionist project. *Israel Studies* 23(2), 168–193.

Benford, Robert D. (1993). Frame disputes within the nuclear disarmament movement. *Social forces* 71(3), 677–701.

Benford, Robert D. & David A Snow (2000). Framing processes and social movements: An overview and assessment. *Annu.Rev.Sociol* 26, 611–639.

Bonacker, Thorsten & Tareq Sydiq (2020). The International and the construction of opposition in Iran. In Rachid Ouaisa, Friederik Pannewick, & Alena Strohmaier (eds.), *Re-configurations*. Wiesbaden: Springer VS, 65–81.

Charbonneau, Bruno & Adam Sandor (2019). Power and comparative methods: Performing the worlds of armed conflicts. *Civil Wars* 21(4), 437–447.

Cohen, Stanley (2001). *States of denial: Knowing about atrocities and suffering*. Cambridge, UK: Polity Press.

Dudai, Ron (2022). "Lessons from Northern Ireland" in Israeli public discourse: The politics of analogies in conflicted societies. *Political Studies*.

Edelman, Murray J. (1985). *The symbolic uses of politics*. Champaign, IL: University of Illinois Press.

Guelke, Adrian (2004). The politics of imitation: The role of comparison in peace processes. In Adrian Guelke (ed.), *Democracy and ethnic conflict*. London: Palgrave Macmillan, 168–183.

Guelke, Adrian (2008). Israeli flags flying alongside Belfast's apartheid walls: A new era of comparisons and connections. In Guy Ben-Porat (ed.), *The failure of the Middle East peace process?* London: Palgrave Macmillan, 19–36.

- Hazleton, William (2013). "Look at Northern Ireland": Lessons best learned at home. In Timothy White (ed.), *Lessons of the Northern Ireland Peace Process*. Madison, WI: University of Wisconsin Press, 34–60.
- Levy, Daniel (1999). The future of the past: Historiographical disputes and competing memories in Germany and Israel. *History and Theory* 38(1), 51–66.
- Lubin, Alex (2008). "We are all Israelis": The politics of colonial comparisons. *South Atlantic Quarterly* 107(4), 671–690.
- Maier, Charles S. (2005). *The unmasterable past: History, Holocaust, and German national Identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- McGarry, John (2001). Introduction: The comparable Northern Ireland. In John McGarry (ed.), *Northern Ireland and the divided world: The Northern Ireland conflict and the good friday agreement in comparative perspective*. Oxford: Oxford University Press, 1–35.
- Mignolo, Walter D. (2013). On comparison: Who is comparing what and why? In Rita Felski & Susan Stanford Friedman (eds.), *Comparison: Theories, approaches, uses*. JHU Press, Baltimore, 99–119.
- Nyberg, Daniel, Christopher Wright, & Jackueline Kirk (2020). Fracking the future: The temporal portability of frames in political contests. *Organization Studies* 41(2), 175–196.
- Peteet, Julie (2016). The work of comparison: Israel/Palestine and apartheid. *Anthropological Quarterly* 89(1), 247–281.
- Rabinowitz, Dan (2002). Oriental othering and national identity: A review of early Israeli anthropological studies of Palestinians. *Identities: Global Studies in Culture and Power* 9, 305–325.
- Ram, Uri (1993). The colonization perspective in Israeli sociology: Internal and external comparisons. *Journal of Historical Sociology* 6(3), 327–350.
- Rolston, Bill (2009). The brothers on the walls: International solidarity and Irish political murals. *Journal of Black Studies* 39(3), 446–470.
- Schejter, Amit & Moran Yemini (2015). A time to scatter stones and a time to gather them: Media and telecommunications ownership trends in Israel 1984–2013. *Telecommunications Policy* 39, 112–26.
- Smith, Phillip & Tim Phillips (2001). Popular understandings of 'unAustralian': An investigation of the un-national. *American Journal of Sociology* 37(4), 323–339.

Snow David A. & Robert D. Benford (1988). Ideology, frame resonance and participation, *Int. International Social Movement Research* 1, 197–218.

Stam, Robert & Ella Shohat (2013). Transnationalizing comparison: The uses and abuses of cross-cultural analogy. In Rita Felski & Susan Stanford Friedman (eds.), *Comparison: Theories, approaches, uses*. Baltimore: Johns Hopkins Press, pp.120–146.

Stoler, Ann Laura (2001). Tense and tender ties: The politics of comparison in North American history and (post) colonial studies. *The Journal of American History* 88(3), 829–865.

Williams, Raymond (2016 [1973]). *The country and the city*. London: Vintage.

ד"ר רון דודאי, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

דוא"ל : dudair@bgu.ac.il

פרופ' יפעת גוטמן, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

דוא"ל : gutmany@bgu.ac.il